

پژوهشکده علوم و معارف حدیث: ۲۳۲

و

دانشگاه ادیان و مذاهب: ۸۳

www.ketab.ir

بهشتی، ابراهیم، ۱۳۳۱ -

اخباریگری (تاریخ و عقاید) ابراهیم بهشتی. - قم، ۱۳۹۰.

۵۴۴ ص. (پژوهشکده علوم و معارف حدیث: ۲۳۲) (دانشگاه ادیان و مذاهب: ۸۳)

ISBN: 978 - 964 - 493 - 573 - 2

کتابنامه: ص. (۵۲۳-۵۴۴): همچنین به صورت زیر نویس.

۱. اخباریه - تاریخ. ۲. اخباریه - عقاید. الف. عنوان. ب. دانشگاه ادیان و مذاهب. همکار

۲۹۷ / ۵۳۲

BP ۲۳۹ / ۴ / ب ۹ الف ۳

فهرست نویسی پیش از انتشار، در کتابخانه تخصصی حدیث / قم.

(تاریخ و عقاید)

ابراہیم بھٹی

اخباریگری (تاریخ و عقاید) ابراهیم بهشتی

سفارش و پشتیبانی پژوهش: دانشگاه ادیان و مذاهب
ارزیابی و ویرایش علمی و ادبی: پژوهشکده علوم و معارف حدیث
ارزیاب: سید محمدکاظم طباطبائی، سید حسن اسلامی
ویراستار علمی: مرتضی بهرامی خشنودی
نمونه خوان: علی نقی نگران، سید هاشم شهرستانی، محمدعلی دباغی، محمود سپاسی
صفحه ارا: علی اکبری

دانشگاه ادیان و مذاهب

ناشر: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث

چاپ: اول / ۱۳۹۰

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۹۲۰۰ تومان

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵، تلفن: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۷۱ / ص.پ. ۳۷۱۸۵ / ۴۴۶۸

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم): ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۴۵ / فروشگاه شماره «۲» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی ۷ صحن کاشانی): ۵۵۹۵۲۸۶۲
فروشگاه شماره «۳» (مشهد مقدس، چهار راه شهدا، ضلع شمالی باغ نادری، مجتمع فرهنگی تجاری گنجینه کتاب، طبقه هم کف: ۳ - ۰۵۱۱ ۲۲۴۰۰۶۲)

فروشگاه شماره «۴» (مشهد مقدس، میدان تختی، خیابان شهید اسدالله زاده، نرسیده به چهار راه پل خاکی، سمت چپ، ساختمان کوثر، تلفن: ۲۲۲۱۴۲۴)

<http://darolhadith.ir>

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 573 - 2

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه
۱۹	پیش گفتار
۲۱	ساختار کتاب
بخش یکم: مفهوم، پیشینه و پیدایش	
۲۷	فصل یکم: در معنا و مفهوم اخباریگری
۲۷	زمینه بحث
۲۸	چند تعریف
۲۹	مشکل تعاریف
۳۱	چکیده تعاریف
۳۳	فصل دوم: پیدایش مکتب اخباری
۳۳	۱. اخباریگری، مکتبی دیرین
۳۴	۲. اخباریگری، مکتبی نوپدید
۳۵	۳. تفاوت میان اخباریان کهن و متأخر
۳۶	دلایل اخباریان بر دیرینگی
۳۶	۱. وجود گروهی همنام
۳۷	۲. عقاید همنام
۳۹	متکلمان و اصحاب حدیث شیعه

- برخی از فقیهان متکلم در عصر حضور ۴۱
۱. ژراره ۴۱
۲. محمد بن مسلم ۴۴
۳. جمیل بن دراج ۴۵
۴. هشام بن حَکَم ۴۶
۵. یونس بن عبد الرحمن ۴۶
۶. فضل بن شاذان ۴۷
- تداوم دودستگی در دوران غیبت ۴۸
- نیازهای جدید و غلبه متکلمان ۴۹
- تدوین علم اصول ۵۲
- اجتهاد شیعی ۵۳
- پیدایش اصول فقه از دید شهید صدر ۵۵
- تمسک به حدیث در مراحل فقه ۵۶
- مرحله اول: التزام به نص ۵۷
- مرحله دوم: حذف سند ۵۷
- مرحله سوم: عبور از لفظ حدیث ۵۸
- تحول در شیوه ارزیابی حدیث ۵۹
- اتهام سنی‌گری و تضعیف دین ۶۱
۴. زمینه‌های اجتماعی پیدایش اخباریگری ۶۴
- یک. اختلافات فرقه‌ای و اوج گرفتن واگرایی ۶۵
- دو. نیاز به حدیث برای اثبات مذهب ۶۷
- سه. نفوذ تصوف ۶۸
- چهار. موج بازاندیشی و نص‌گرایی در جهان اسلام ۷۰
- دیدگاهی دیگر ۷۳
- پنج. انتقاداتی از رویکردهای اجتهادی ۷۴

۷۶	شش. گام‌هایی برای بازگشت به حدیث
۷۷	راهنمایی‌های میرزا محمد استرآبادی
۷۸	۵. اصحاب حدیث یا محدثان
۸۲	حشویه
۸۳	تاریخ‌دان یا مورخ
۸۵	۶. جمع‌بندی و ارزیابی دیدگاه‌ها
۸۹	سرانجام اخباریان
۸۹	گستره جغرافیایی رواج اخباریگری
۹۱	فصل سوم: مقایسه دیدگاه‌های اخباریان و محدثان متقدم
۹۱	اجتهاد و تقلید
۹۲	ارزیابی ادعای اخباریان
۹۳	بررسی دیدگاه پیشینیان در باره اجتهاد
۹۷	جمع‌بندی بحث اجتهاد نزد متقدمان
۹۸	دلیل عقلی از دید اخباریان و محدثان پیشین
۹۹	برداشت معاصران
۱۰۱	تمسک به اخبار در اصول عقاید
۱۰۴	ظواهر قرآن و سنت نبوی، از دید اصحاب حدیث
۱۰۵	نقد و بررسی
۱۰۸	نگاه اخباریان و قدمای محدثین در باب سهو نبی
۱۰۹	نظر مشهور
۱۱۰	دیدگاه محدثان متقدم
۱۱۱	دیدگاه اصولیان
۱۱۲	دیدگاه اخباریان
۱۱۵	جمع‌بندی بحث سهو نبی
۱۱۶	خلاصه

- فصل چهارم: سرشناسان مکتب اخباری ۱۱۷
- گوناگونی رویکردها ۱۱۷
- نام‌برندگان در این کتاب ۱۱۸
- نطنزی (م حدود ۱۰۰۳ ق) ۱۱۹
- ملا عبد الله شوشتری اصفهانی (م ۱۰۲۱ ق) ۱۱۹
- میرزا محمد استرآبادی (م ۱۰۲۸ ق) ۱۲۱
- محمدامین استرآبادی (م ۱۰۳۶ ق) ۱۲۲
- محمد نفی مجلسی (۱۰۰۳ - ۱۰۷۰ ق) ۱۲۳
- ملا عبد الله تونی (م ۱۰۷۱ ق) ۱۲۶
- شیخ حسین کرکی (م ۱۰۷۶ ق) ۱۲۸
- ملا خلیل قزوینی (۱۰۰۱ - ۱۰۸۹ ق) ۱۲۸
- شیخ عبد علی حویزی (م قبل از ۱۰۹۷ ق) ۱۳۰
- ملا محسن فیض کاشانی (۱۰۰۷ - ۱۰۹۱ ق) ۱۳۱
- آقا رضی قزوینی (م ۱۰۹۶ ق) ۱۳۵
- سید میرزای جزایری (م ۱۰۹۸ ق) ۱۳۶
- ملا محمد طاهر قمی (م ۱۰۹۸ ق) ۱۳۷
- شیخ حر عاملی (۱۰۳۳ - ۱۱۰۴ ق) ۱۳۹
- سید هاشم بحرانی (م ۱۱۰۷ یا ۱۱۰۹) ۱۴۳
- علامه مجلسی (م ۱۱۱۰ ق) ۱۴۶
- بررسی رویکرد علامه مجلسی ۱۴۸
- سید نعمة الله جزایری (۱۰۵۰ - ۱۱۱۲ ق) ۱۵۲
- بررسی رویکرد سید نعمة الله ۱۵۴
- شیخ سلیمان بحرانی (۱۰۷۵ - ۱۱۲۱ ق) ۱۵۶
- بررسی رویکرد او ۱۵۷
- شیخ عبد الله سماهیجی (۱۰۸۶ - ۱۱۳۵ ق) ۱۵۸

۱۶۰	سید صدر الدین قمی (م ۱۱۵۵ - ۱۱۶۰ ق)
۱۶۲	شیخ یوسف بحرانی (۱۱۰۷ - ۱۱۸۶ ق)
۱۶۶	میرزا محمد اخباری (۱۱۷۸ - مقتول ۱۲۳۲ ق)
۱۶۸	حیات علمی میرزا محمد اخباری
۱۷۱	شیخ حسین بحرانی (م قبل از ۱۲۴۰ ق)

بخش دوم: مبانی اخباریگری

۱۷۴	مقدمه
۱۷۵	فصل یکم: چند مبانی مهم
۱۷۵	۱. وجود حکمی الهی در هر چیز
۱۷۷	مخالفت نراقی با دیدگاه اخباریان
۱۷۷	۲. فعلیت حکم الهی در هر چیز
۱۷۸	۳. لزوم یقین به احکام شرعی
۱۷۹	یک. نهی از عمل به غیر علم در آیات
۱۸۰	دو. نهی از عمل به غیر علم در روایات
۱۸۱	سه. وجوب احتیاط و پرهیز از شبهات
۱۸۴	۴. لزوم کسب یقین از طریق اهل بیت
۱۸۴	چند نتیجه
۱۸۵	پاسخ اصولیان به این مبانی
۱۸۵	دیدگاه اصولیان در باره یقین به حکم شرعی
۱۸۶	پاسخ اصولیان به دلایل نهی از ظن
۱۸۸	ناگزیر بودن عمل به ظن از دید اصولیان
۱۹۰	دیدگاه اصولیان در باره احتیاط و پرهیز از شبهات
۱۹۲	تحلیل کلی بحث و ارزیابی اختلافات
۱۹۷	فصل دوم: اعتبار کتب روایی
۱۹۹	دلایل صحت کتب اربعه

- مقدمه اول: قطع به صحت منابع ۱۹۹
۱. اعتماد قطعی قداما به اصول چهارصدگانه ۲۰۰
- اشکالی در کلام استرآبادی ۲۰۱
۳. استناد قطعی اصول به مؤلفان ۲۰۱
۴. اعتبار قطعی مؤلفان ۲۰۲
۵. دقت شیعیان در شناسایی احادیث جعلی ۲۰۳
- شبهه‌ای در ریشه اختلاف احادیث ۲۰۳
- مقدمه دوم: گردآوری احادیث اصول معتبر، در کتب اربعه ۲۰۴
- شواهد و قرائن ۲۰۴
- نگاه اخباریان به دیگر کتب حدیثی ۲۰۶
- احیای آثار فراموش شده ۲۰۷
- رویکردی شگفت ۲۰۸
- دلایل اعتبار کتاب‌های دیگر ۲۰۸
- نقدی بر قطعیت کتب حدیث ۲۰۹
۱. متعلق و معنای اعتبار پیشینیان ۲۱۰
۲. قطعی نبودن اصول، نزد صاحبان کتب اربعه ۲۱۱
۳. نقل از غیر معصوم ۲۱۲
۴. خدشه در شهادت مؤلفان کتب اربعه ۲۱۲
- عدم پای‌بندی مؤلف به قرار نخستین ۲۱۳
- بررسی مقصود اصلی مؤلف ۲۱۳
۵. اقتضای فرآیند استنباط ۲۱۴
۶. خدشه در تواتر کتب اربعه ۲۱۵
۷. خدشه در اعتبار اصحاب اجماع ۲۱۶
۸. تصریح پیشینیان به بی‌اعتباری برخی از اصل‌ها ۲۱۷
۹. اثرگذاری دروغ‌پردازان در آثار حدیثی ۲۱۸

۲۲۱	فصل سوم: استنباط از ظواهر قرآن
۲۲۱	سه دیدگاه اصلی
۲۲۱	۱. حجّیت همه آیات قرآن
۲۲۲	۲. نفی حجّیت در احکام نظری
۲۲۳	۳. نفی حجّیت همه آیات
۲۲۴	دلیل یکم: اختصاص فهم قرآن به ائمه
۲۲۴	پاسخ دلیل یکم
۲۲۶	دلیل دوم: ممنوعیت عمل به متشابهات
۲۲۷	پاسخ دلیل دوم
۲۲۹	دلیل سوم: ظنی بودن ظواهر
۲۳۰	پاسخ دلیل سوم
۲۳۱	دلیل چهارم: منوعیت تفسیر به رأی
۲۳۲	پاسخ دلیل چهارم
۲۳۷	فصل چهارم: نگاه اخباریان به سنن نبوی
۲۳۷	دلایل اخباریان بر عدم حجّیت روایات نبوی
۲۴۰	پاسخ اصولیان
۲۴۴	کارآیی عقل در اعتقادات
۲۴۵	کارآیی عقل در احکام فقهی
۲۴۵	اقسام دلیل عقلی در احکام شرعی
۲۴۸	تفاوت حکم عقل در جهت نفی و اثبات
۲۴۸	تقسیم حکم عقل به قطعی و غیر قطعی
۲۴۹	دیدگاه اصولیان
۲۵۰	دیدگاه اخباریان
۲۵۳	دلایل اخباریان بر حجّیت عقل بدیهی
۲۵۳	۱. تأیید حکم عقل توسط روایات

۲۵۴	۲. گریز از دور
۲۵۴	۳. تمجید از عقل در روایات
۲۵۴	دلایل بی اعتباری عقل در احکام شرعی
۲۵۴	۱. ناتوانی عقل از پی بردن به حکم شرعی
۲۵۶	۲. توقیفی بودن احکام
۲۵۶	۳. روایات دال بر بی اعتباری عقل
۲۵۸	۴. خطاپذیری حکم عقل
۲۵۹	۵. لزوم نقض غرض در فرض حجیت عقل
۲۶۰	نقدی بر دلایل اخباریان
۲۶۲	پرسش و پاسخی در کاربرد عقل
۲۶۴	ارزیابی اختلافات در حجیت عقل
۲۶۶	برداشتی دیگر از محل نزاع
۲۶۷	تشکیک در ثمره نزاع
۲۶۸	اخباریان و ملازمه حکم عقل و شرع
۲۶۸	منظور از حسن و قبح عقلی
۲۷۰	دیدگاه اخباریان در باره حسن و قبح
۲۷۱	محل اختلاف در این بحث
۲۷۲	ملازمه از دید اخباریان
۲۷۳	دلایل عدم ملازمه
۲۷۵	استدلال بر ملازمه

بخش سوم: رویکردها و دیدگاه‌های اخباریان

۲۸۱	فصل یکم: دیدگاه اخباریان در اعتقادات
۲۸۱	: گونه‌شناسی عقاید
۲۸۲	۱. شناخت خدا
۲۸۵	موارد خلاف مبنا

۲۸۶	دیدگاه متکلمان در شناخت خدا
۲۸۷	آسیب شناسی دلایل عقلی
۲۸۹	۲. دیگر عقاید
۲۸۹	وجوب کسب یقین در دیگر عقاید
۲۹۲	دلایل حجیت روایات در عقاید
۲۹۳	تقلید در اصول دین
۲۹۴	مبانی بحث
۲۹۶	دلایل عدم جواز تقلید در عقاید
۲۹۸	نکته‌ای شگفت
۲۹۹	فصل دوم: نگاه اخباریان به تحریف قرآن
۳۰۷	فصل سوم: نگاه اخباریان به علم کلام و حکمت و منطق
۳۰۷	۱. اخباریان و منطق
۳۱۰	۲. اخباریان و علم کلام
۳۱۰	وجه تسمیه علم کلام
۳۱۸	پاسخ متکلمان به انتقادات اخباریان
۳۲۵	۳. اخباریان و حکمت و فلسفه
۳۲۷	فصل چهارم: اختلافات و اشتراکات اخباریان و اصولیان
۳۳۹	فصل پنجم: اخباریان و اصول فقه
۳۳۹	مقدمه
۳۴۹	اجتهاد از دیدگاه اخباریان
۳۵۰	اجتهاد و تقلید
۳۵۳	ارزیابی ادعای اخباریان
۳۵۴	اجتهاد از نظر لغت
۳۵۴	اجتهاد در اصطلاح
۳۵۵	اجتهاد و حکم شرعی

۳۵۹	محل نزاع و اختلاف بین اخباریان و مجتهدان
۳۶۰	ادلّه اخباریان بر عدم جواز اجتهاد
۳۶۰	دلیل اول
۳۶۳	دلیل دوم
۳۶۵	دلیل سوم
۳۶۶	دلیل چهارم
۳۶۷	دلیل پنجم
۳۶۸	ادلّه مجتهدان بر جواز اجتهاد
۳۶۸	دلیل اول
۳۶۹	دلیل دوم
۳۶۹	دلیل سوم
۳۷۶	دلیل چهارم
۳۷۷	دلیل پنجم
۳۷۷	دلیل ششم
۳۷۷	تقلید از دیدگاه اخباریان
۳۸۶	ادلّه مجتهدان بر جواز تقلید
۳۸۶	۱. آیات
۳۸۸	۲. روایات
۳۹۱	۳. سیره عقلانیه
۳۹۲	۴. قاعده عسر و حرج
۳۹۲	۵. اجماع
۳۹۳	اخباریان و تقلید از میت
۳۹۹	ادلّه عدم جواز تقلید از میت مطلقاً
۴۰۱	ادلّه تفصیل بین تقلید ابتدایی و استمراری
۴۰۲	اجماع
۴۰۶	نگاه اخباریان به اصل برائت

۴۱۲	تفصیل سید نعمة الله جزایری
۴۱۴	ادلّه مجتهدان بر برائت
۴۱۴	۱. آیات
۴۱۵	۲. اجماع
۴۱۶	۳. سیره
۴۱۶	۴. عقل
۴۱۷	۵. اخبار
۴۲۰	ادلّه اخباریان بر توقّف و احتیاط
۴۲۴	جواب مجتهدان به ادلّه اخباریان
۴۲۴	۱. جواب نقضی
۴۲۴	۲. جواب حلّی
۴۲۹	نگاه اخباریان به استصحاب در احکام شرعیّه
۴۳۰	محلّ نزاع در استصحاب
۴۳۴	ادلّه منع کنندگان حجّیت استصحاب
۴۳۷	ادلّه اثبات کنندگان حجّیت استصحاب
۴۴۴	اخباریان و عدم حجّیت مفاهیم
۴۴۸	اخباریان و عدم حجّیت مفهوم مخالف
۴۵۱	مفهوم وصف
۴۵۲	تعریف مفهوم موافق
۴۵۹	اخباری و قیاس منصوص العلّه
۴۵۹	تعریف قیاس
۴۶۶	ادلّه قائلان به عدم حجّیت قیاس منصوص العلّه
۴۶۷	ادلّه قائلان به حجّیت قیاس منصوص العلّه
۴۷۱	فصل ششم: نگاه اخباریان به تعارض اخبار
۴۷۱	معنای تعارض

۴۷۲	مرجّحات تعارض
۴۷۲	مرجّحات منصوص
۴۷۴	مرجّحات غیر منصوص
۴۷۷	نزاع اخباریان با مجتهدان در مرجّحات غیر منصوصه
۴۷۷	استدلال اخباریان
۴۷۸	استدلال مجتهدان
۴۸۱	تقدیم قاعده «الجمع مهما أمکن أولى من الطرح» بر مرجّحات
۴۸۴	تخیر یا توقف در خبرین متعارضین
۴۸۹	تخیر بدوی یا استمراری
۴۹۱	فصل هفتم: ریشه‌های اختلاف اخبار
۴۹۱	مقدمه
۴۹۱	اخبار تقیه
۴۹۲	اخبار مجعول
۴۹۴	نگاه اخباریان به اختلاف اخبار
۴۹۷	نگاه مجتهدان به اختلاف اخبار
۵۰۲	نگاه اخباریان و علم درایه و رجال
۵۰۵	نگاه مجتهدان به علم درایه و رجال
۵۰۶	تقسیم اخبار
۵۰۶	نگاه متأخران به تقسیم اخبار
۵۰۸	نگاه اخباریان به تقسیم اخبار
۵۱۲	اعتراض اخباریان به تقسیم متأخران
۵۱۶	پاسخ مجتهدان به اخباریان
۵۱۹	علل تأسیس اصطلاح جدید در حدیث
۵۲۰	اشکال اخباریان به علل تأسیس اصطلاح جدید
۵۲۳	کتاب‌نامه

مقدمه

کاوش و پژوهش در تاریخ حدیث شیعه و دوره‌های گوناگون و محدثان بزرگ و میراث ماندگار آن و نیز عناصر تأثیرگذار بر آن، یکی از رسالت‌های مهم پژوهشیان حدیث در دوره معاصر است.

پیگیری و جستجو در مکتب‌های حدیثی و دوره‌های فراز و فرود آنها، در این میان، امری مهم و بایسته است. اخبارگرایی، در سده‌های نخستین، شیوه رایج محدثان و مجتهدان بزرگ شیعه بود که آثار آن در نگاشته‌های کهن حدیثی، فقهی، کلامی و اخلاقی نمود یافت. در سده‌های یازدهم و دوازدهم هجری، مکتبی پا به عرصه گذاشت که ادعای پیروی از شیوه کهن عالمان شیعی را مطرح می‌کرد؛ ولی دارای مبانی خاص در این وادی بود؛ مبانی‌ای که این تفکر را از شیوه محدثان کهن، متمایز می‌ساختند.

این مکتب فکری - که امروزه «اخباریگری» نامیده می‌شود -، در طول تاریخ نسبتاً کوتاه خویش، با تغییرات جزئی و کلی نیز روبه‌رو شد، به گونه‌ای که برخی از نظریات خاص بنیان‌گذاران آن در حوزه فهم و درک قرآن، توسط بزرگان این مکتب، به چالش کشیده شد و در نهایت، به همت مرحوم وحید بهبهانی^۱ به محاق رفت و با ظهور شخصیتی اصولی همچون شیخ اعظم انصاری^۲ امکان بروز دوباره را از کف داد.

مکتب اخباریگری، تأثیر گسترده‌ای بر کاوش‌های حدیثی معاصر خویش داشت و افزون بر آن، آسیب‌ها و چالش‌های پیش روی مجتهدان و اصولیان را برنمود و آنان را وادار به تبیین دقیق و منضبط شیوه اجتهاد کرد.

اخباریگری، اگر چه از منظر تاریخی شیوه‌ای پایان یافته تلقی می‌شود، ولی مبانی، اصول و روش‌های آن، در دوره‌های متفاوت، ممکن است سر برگند و به مبارزه با شیوه اجتهاد، تعقل و تعامل عقل و نقل برخیزد.

پژوهش پیش رو، افزون بر بازکاوی تاریخ اخبارگرایی و شناساندن اخباریان سرشناس و آرا و افکار آنها، به پژوهش در مبانی اخباریگری، نقد آن مبانی و مقایسه آنها با مبانی اصولیان پرداخته است.

این پژوهش به همت جناب حجة الاسلام و المسلمین ابراهیم بهشتی دامغانی، تألیف و تدوین و با پیگیری جناب آقای دکتر مهدی فرمانیان، سامان یافته است. تلاش دانشگاه ادیان و مذاهب در پژوهش و نگارش و نظارت علمی (تا پایان مرحله نگارش اولیه)، و پژوهشکده علوم و معارف حدیث در ارزیابی، ویرایش علمی و ادبی و آماده‌سازی این اثر و ارائه آن به جامعه علمی، تأثیری شایسته داشته است.

از برادران بزرگوار، آقایان: حجة الاسلام و المسلمین مهدی مهریزی (رئیس پیشین پژوهشکده علوم و معارف حدیث) و دکتر بهروز حدادی (معاون پژوهشی دانشگاه ادیان) - که زمینه این همکاری را فراهم نمودند -، سپاس‌گزاری می‌نمایم. امید که در پرتو همکاری‌های علمی - پژوهشی، موضوعات کمتر تبیین شده تاریخ حدیث شیعه، هر روز، از روشنی بیشتر و تبیین بهتری برخوردار گردند.

سید محمد کاظم طباطبایی

رئیس پژوهشکده علوم و معارف حدیث

فروردین ۱۳۹۰